

ΑΔΑΜ Α. ΧΑΡΒΑΤΗΣ

**ΑΥΤΑΡΧΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΙΤΡΕΠΤΙΚΗ
ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ
ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ:**

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

Ιωάννινα 2006

Αδάμ Α. Χαρβάτης, Phd*

Αυταρχική και επιτρεπτική διαπαιδαγώγηση των παιδιών από τους γονείς: Συμπεράσματα από τις έρευνες

Περίληψη

Στη σημερινή εποχή οι γονείς συχνά ακολουθούν πρότυπα διαπαιδαγώγησης όπου αναπαράγουν στη σχέση τους με τα παιδιά τους αυταρχικές συμπεριφορές των δικών τους γονέων. Άλλοτε προσπαθώντας να αποφύγουν την περιοριστικότητα που βίωσαν οι ίδιοι ως παιδιά και να προσαρμοστούν στις νέες απαιτήσεις της εποχής εφαρμόζουν επιτρεπτικές συμπεριφορές. Αν και οι συσχετίσεις μεταξύ γονικών προτύπων διαπαιδαγώγησης και συμπεριφορών των παιδιών είναι συνήθως χαμηλές, έχει αποδειχτεί ότι οι αυταρχικές γονικές συμπεριφορές οδηγούν σε δυσκολίες προσαρμογής των παιδιών. Τα παιδιά αυταρχικών γονέων συχνά υπακούν αλλά με κόστος στην κοινωνική τους ικανότητα και την αυτοπεποίθηση. Οι επιδόσεις τους σε σχετικά χαρακτηριστικά είναι χαμηλές κατά την νηπιακή ηλικία, βελτιώνονται κατά την παιδική ηλικία, μειώνονται όμως και πάλι κατά την εφηβική ηλικία. Όμως η υπακοή των παιδιών στους αυταρχικούς γονείς δεν είναι πάντοτε δεδομένη και συχνά τα παιδιά εμπλέκονται σε κύκλους συγκρούσεων με τους γονείς τους, κύκλοι συγκρούσεων οι οποίοι αυξάνουν την επιθετικότητά τους. Η επιτρεπτικότητα, από την άλλη, οδηγεί και αυτή τα παιδιά σε προβλήματα σχέσεων, κατά την πρώτη παιδική ηλικία με τους συνομηλίκους τους ενώ κατά την εφηβική ηλικία με τους ενηλίκους. Η επιτρεπτικότητα, επίσης, δεν είναι αποτελεσματική για την αντιμετώπιση της επιθετικότητας των παιδιών ενώ συχνά εναλλάσσεται με αναποτελεσματικές αυταρχικές γονικές συμπεριφορές. Ο σημερινός γονέας αναζητεί τρόπους να προσαρμοστεί στις νέες κοινωνικές συνθήκες που δίνουν όλο και μεγαλύτερη έμφαση στις δημοκρατικές αξίες και την αυτονομία. Χρειάζεται, λοιπόν, να καθορίσει την κατάλληλη ποσότητα αλλά και την κατάλληλη ποιότητα ελέγχου προς τα παιδιά.

Authoritarian and permissive parenting styles:

Research conclusions

Abstract

Modern parents often follow rearing styles that reproduce the authoritarian behaviors of their own parents in their relationship with their children. At other times in their attempt to avoid the authoritarianism that they have experienced as children and in order to adjust to the demands of the modern age they apply permissive behaviors to their own children. All though

* Ο Α.Α.Χ. είναι σχολικός εξελικτικός ψυχολόγος, διδάκτορας ψυχολογίας. Έχει διατελέσει ειδικός επιστήμων-διδάσκων στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας και Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Επικοινωνία: Γαριβάλδη 14, 54642 Κυβέλια, Θεσσαλονίκη. Τηλ. 2310-827282. E-mail: adamhgr@yahoo.com

the correlations of parenting styles with child behaviors are usually low, it has been proved that the authoritarian parent behaviors lead to child difficulties of adjustment. The children of authoritarian parents often obey but in expense of their social competence and their self esteem. Their scores in relative characteristics are low in the preschool years, improve in the elementary school years and become again low in adolescence. However the obedience of children to the authoritarian parents is not for granted and often the children get involved in conflict cycles with their authoritarian parents, conflict cycles that increase their aggression. On the other hand permissiveness also leads children to relationship problems, during the first child age with their peers and during adolescence with adults. Permissiveness is also not effective in coping with child aggression and it often alternated by ineffective authoritarian parenting behaviors. Today's parent seeks ways to adjust to the modern conditions that emphasize on the democratic values and autonomy. Thus, it is needed to define the appropriate quantity and the appropriate quality of control towards children.

Η γονική επίδραση στις συμπεριφορές των παιδιών

Η θεωρητική αναγνώριση της ιδιαίτερης σημασίας που έχει για την ψυχολογική ανάπτυξη του παιδιού η οικογένεια (MacCoby & Martin, 1983) έδωσε αφορμή για έναν μεγάλο όγκο ερευνών σχετικά με τις γονικές επιδράσεις στο παιδί.

Οι συσχετιστικές έρευνες βέβαια δεν δίνουν απάντηση στο βασικό ερώτημα για την ιδιαίτερη συμβολή της κληρονομικότητας και του περιβάλλοντος στη διαμόρφωση της προσωπικότητας. Το βασικό αυτό ερώτημα τίθεται ως εξής: “Πόση και ποια είναι η ιδιαίτερη επίδραση της ‘φύσης’ από τη μια και της ανατροφής από την άλλη στη διαμόρφωση των χαρακτηριστικών του παιδιού καταρχήν και του ενήλικα στη συνέχεια;”. Η συχνά εξακριβωμένη σύνδεση γονικών χαρακτηριστικών με χαρακτηριστικά των παιδιών δεν αποτελεί απάντηση στο ερώτημα. Κι αυτό γιατί αυτή η σύνδεση μπορεί να οφείλεται τόσο στο γεγονός ότι τα παιδιά επηρεάζονται από τις συμπεριφορές των γονέων τους όσο και στο ότι οι γονείς δεν επηρεάζουν τα παιδιά αλλά απλά αντιδρούν με καθορισμένους τρόπους απέναντι σε κληρονομημένα χαρακτηριστικά προσωπικότητας του παιδιού.

Παρά όμως την κριτική ότι έχει δοθεί υπερβολική έμφαση στην επίδραση που έχουν οι γονείς στις συμπεριφορές των παιδιών (Harris, 1995, 1998), οι διαχρονικές και πειραματικές έρευνες που διερευνούν τις αλλαγές στη συμπεριφορά των γονέων δείχνουν ότι οι γονικές πρακτικές επηρεάζουν την προσαρμογή των παιδιών (Collins et al., 2000).

Οι πιο πρόσφατες έρευνες βέβαια αναγνωρίζουν όλο και περισσότερο ότι το παιδί έχει τη δική του ιδιαίτερη συμβολή στην αλληλεπίδραση με τους γονείς (McCoby, 1992). Η ίδια η αποδοχή λοιπόν της υπόθεσης ότι η συμβολή των γονέων στην αλληλεπίδραση με τα παιδιά είναι πιο σημαντική πρέπει να λάβει υπόψη της ότι τα παιδιά δεν είναι παθητικά αντικείμενα των επιδράσεων των γονέων.

Έτσι στη σύγχρονη έρευνα αναδεικνύεται η συμμετοχή μηχανισμών περίπλοκων, οι οποίοι είναι πιο σύνθετοι από τις απλές αντιδράσεις των παιδιών σε αμοιβές και τιμωρίες τις οποίες θεωρούσε ως κύριο παράγοντα ο πρώιμος συμπεριφορισμός (McCoby & Martin, 1983)

Για παράδειγμα έχει δείχτει ότι τα παιδιά μπορεί να ερμηνεύουν ως προσπάθεια ελέγχου τις αμοιβές των ενηλίκων και να αντιδρούν αρνητικά προς αυτές (Deci, 1975), μπορεί να μην αντιδρούν απλά σε αμοιβές και τιμωρίες αλλά να αξιολογούν τις συμπεριφορές των ενηλίκων και να επιλέγουν πρότυπα τα οποία μιμούνται (Bandura, 1965). Επίσης έχει δείχτει ότι στα επιθετικά παιδιά δεν είναι μεγαλύτερη η χρήση της τιμωρίας αλλά πιο αναποτελεσματική (Patterson, 1982. Patterson, Bank & Stool miller, 1990) και ότι τα παιδιά στην αλληλεπίδραση με τους γονείς συν-κατασκευάζουν κοινά νοήματα, στόχους και σενά-

ρια, όπου ο ένας περιμένει την αντίδραση του άλλου (Bernstein & Peplau, 1983. Hurlup & Rubbin, 1986).

Τα παιδιά, λοιπόν, φαίνεται πώς δεν αντιδρούν απλά απέναντι στις συμπεριφορές των ενηλίκων αλλά κάνουν ερμηνείες, επιλέγουν πρότυπα αλλά και συμμετέχουν στην κατασκευή κοινών νοημάτων και στόχων με τους γονείς τους διαμορφώνοντας και αυτά με τη σειρά τους τη συμπεριφορά των ενηλίκων.

Στο πλαίσιο αυτής της αντίληψης λοιπόν οι επιδράσεις των γονέων είναι πιο ισχυρές (από αυτές των παιδιών) αλλά όχι τόσο έντονες όσο θεωρήθηκαν παλαιότερα. Αυτή ακριβώς η “ασθενώς ισχυρή” φύση της γονικής επίδρασης στα παιδιά φαίνεται να αντανακλάται και στις χαμηλές συσχετίσεις γονικών συμπεριφορών με συμπεριφορές των παιδιών (MacCoby & Martin, 1983). Οι γονείς επιδρούν με τις συμπεριφορές τους στα παιδιά, αυτά όμως κάνουν τις δικές τους ερμηνείες και επιλογές και έτσι περιορίζουν την επιρροή των γονέων.

Οι διαστάσεις και τα χαρακτηριστικά της γονικής δράσης / ανατροφής

Στο πλαίσιο μιας τέτοιας λογικής πρέπει να ενταχθούν και οι έρευνες που διερευνούν ποιο είναι το περιεχόμενο της γονικής συμπεριφοράς που βοηθά στην προσαρμογή των παιδιών ή αντίθετα τη δυσκολεύει. Το παιδί, όπως φάνηκε από τα προηγούμενα, δεν θεωρείται παθητικό αντικείμενο: κάνει επιλογές σε σχέση με τα ερεθίσματα που του προσφέρουν οι γονείς του και αντιδρά ανάλογα με τις επιλογές που κάνει. Η επίδραση λοιπόν της κάθε γονικής συμπεριφοράς διαφοροποιείται από παιδί σε παιδί. Και για αυτό όταν πρόκειται για τη μελέτη της γονικής επίδρασης σε ομάδες παιδιών εντοπίζονται βασικές τάσεις όσον αφορά τα αποτελέσματα της, το μέγεθος των οποίων όμως είναι συνήθως περιορισμένο.

Δύο είναι τα χαρακτηριστικά του γονικού ύφους διαπαιδαγώγησης με τα οποία κατά κύριο λόγο έχουν ασχοληθεί οι ερευνητές ήδη από τη δεκαετία του '50: η ζεστασιά / εχθρικότητα και ο έλεγχος / αυτονομία, όροι που πρότεινε ο Schaefer (1959). Αυτός μάλιστα πρότεινε και την εξέτασή τους σαν κάθετες διαστάσεις που δημιουργούν τέσσερις συνδυασμούς χαρακτηριστικών. Ο Becker (1964, στο MacCoby & Martin, 1983) ανακεφαλαιώνει τις μέχρι τότε έρευνες (έρευνες παραγοντικής ανάλυσης μιας δεκαετίας περίπου) χρησιμοποιώντας πολύ παρόμοιες διαστάσεις: από τη μια ζεστασιά (αποδοχή) εναντίον εχθρικότητας (απόρριψη) και από την άλλη περιοριστικότητα εναντίον επιτροπικότητας. Τα αποτελέσματα των ερευνών που ανακεφαλαιώνει είναι τα ακόλουθα.

Ο συνδυασμός ζεστασιάς και περιοριστικότητας οδηγεί σε συμπεριφορές υποτακτικότητας, εξάρτησης, υπακοής και τάξης (Levy), ελάχιστης επιθετικότητας (Sears), μέγιστη επιβολή κανόνων για τα αγόρια (MacCoby), μέγιστη υπακοή

(Meyers), εξάρτηση, έλλειψη φιλικότητας και δημιουργικότητας (Watson).

Ο συνδυασμός ζεστασιάς και επιτρεπτικότητας έχει τα εξής αποτελέσματα: ενεργητική, κοινωνικά ανοιχτή, δημιουργική, επιτυχημένα επιθετική συμπεριφορά (Baldwin), διευκόλυνση στην ανάληψη ενήλικων ρόλων (Levin), ελάχιστη επιθετικότητα στρεφόμενη προς τον εαυτό για τα αγόρια (Sears), ανεξάρτητη, φιλική-δημιουργική συμπεριφορά με χαμηλή προβλητική εχθρότητα (Watson) αλλά και ελάχιστη επιβολή κανόνων για τα αγόρια (MacCobby).

Ο συνδυασμός εχθρικότητας και περιοριστικότητας συσχετίζεται με “νευρωτικά” προβλήματα (σε κλινικές έρευνες), περισσότερους καυγάδες και ντροπαλότητα με τους συνομήλικους (Watson), κοινωνική απόσυρση (Baldwin), μικρή ικανότητα στην ανάληψη ενήλικων ρόλων (Levin) και μέγιστη επιθετικότητα στραμμένη προς τον εαυτό για τα αγόρια (Sears).

Ο συνδυασμός εχθρικότητας και επιτρεπτικότητας οδηγεί σε παραβατικότητα (Glueks, Bandura & Walters), έλλειψη υπακοής (Meyers) και μέγιστη επιθετικότητα (Sears).

Σε αυτές τις πρώιμες έρευνες ο συνδυασμός ζεστασιάς και επιτρεπτικότητας φαίνεται να παρουσιάζει τα περισσότερα πλεονεκτήματα: συσχετίζεται με μεγαλύτερη αυτονομία αλλά και ικανότητα στις κοινωνικές σχέσεις με μόνη ίσως προβληματική περιοχή την επιβολή κανόνων.

Ο συνδυασμός εχθρικότητας και περιοριστικότητας συνδέεται με τον μεγαλύτερο αριθμό εσωτερικευμένων προβλημάτων για τα παιδιά ενώ ο συνδυασμός εχθρικότητας και επιτρεπτικότητας με το μεγαλύτερο αριθμό εξωτερικευμένων προβλημάτων.

Ο συνδυασμός ζεστασιάς και περιοριστικότητας σχετίζεται με μεγαλύτερη υπακοή σε βάρος όμως της ικανότητας στις κοινωνικές σχέσεις και της ανεξαρτησίας.

Οι έρευνες της Baumrind και των συνεργατών της (Baumrind, 1967, 1971, 1977, 1989. Baumrind & Black, 1967) αναθεώρησαν το περιεχόμενο των διαστάσεων γονικής συμπεριφοράς και έτσι άρχισαν να αλλάζουν τα συμπεράσματα των επιστημόνων για τον συνδυασμό ζεστασιάς και ελέγχου από τα τέλη της δεκαετίας του '60. Οι διαστάσεις της γονικής συμπεριφοράς που πρότεινε όπως τροποποιήθηκαν από τους MacCoby & Martin (1983) αποτέλεσαν πρότυπο για τις περισσότερες έρευνες σε αυτόν τον τομέα από τη δεκαετία του 1980 και μετά.

Οι Baumrind & Black (1967) στις συνεντεύξεις και παρατηρήσεις έρευνας με περιορισμένο αριθμό υποκειμένων αναγνώρισαν τέσσερα χαρακτηριστικά γονικής δράσης που επηρεάζουν τις συσχετίσεις με χαρακτηριστικά παιδιών: συνεπής πειθαρχία, απαιτήσεις ωριμότητας, περιοριστικότητα και ενθάρρυνση ανεξάρτητων επαφών. Η περιοριστικότητα λοιπόν για τους Baumrind & Black είναι ένας από τους παράγοντες ελέγχου. Το αυθεντικό ύφος διαπαιδαγώγησης

που είναι ο πιο αποτελεσματικός τρόπος ανατροφής κατά την Baumrind δεν περιλαμβάνει την περιοριστικότητα αλλά μόνο συνεπή πειθαρχία και υψηλές απαιτήσεις ωριμότητας.

Το 1971 η Baumrind προτείνει τέσσερις πλευρές γονικής επίδρασης: α) ξεστασιά ή φροντίδα, β) επίπεδο απαιτήσεων ωριμότητας, γ) καθαρότητα και συνέπεια κανόνων και δ) ανοιχτή επικοινωνία. Αυτά τα χαρακτηριστικά συνδυάζονται σε τρεις συνδυασμούς:

- το *επιτρεπτικό γονικό ύφος* που έχει υψηλές επιδόσεις στη φροντίδα αλλά χαμηλές στις απαιτήσεις ωριμότητας, τη συνεπή και ξεκάθαρη πειθαρχία και την επικοινωνία.

- το *αυταρχικό γονικό ύφος* που έχει υψηλές επιδόσεις στην πειθαρχία και τις απαιτήσεις ωριμότητας αλλά χαμηλές στη φροντίδα και την επικοινωνία.

- το *αυθεντικό γονικό ύφος* που έχει υψηλές επιδόσεις και στα τέσσερα χαρακτηριστικά.

Οι MacCoby & Martin (1983) πρότειναν μια παραλλαγή του συστήματος της Baumrind η οποία και καθιερώθηκε στις επόμενες έρευνες. Η παραλλαγή αυτή περιλαμβάνει ένα ακόμη ύφος γονικής διαπαιδαγώγησης: το *αδιάφορο ύφος / ύφος παραμέλησης* που έχει χαμηλές επιδόσεις και στα τέσσερα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά.

Οι τέσσερις τρόποι διαπαιδαγώγησης που προκύπτουν κατά τους δύο συγγραφείς είναι ένας συνδυασμός δύο βασικών διαστάσεων γονικής δράσης: της απαιτητικότητας/ελέγχου και της αποδοχής/ανταπόκρισης. Οι γονείς που απαιτούν πολλά αλλά δεν ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις των παιδιών ακολουθούν ένα *αυταρχικό πρότυπο* διαπαιδαγώγησης, ένα *πρότυπο επιβολής δύναμης*. Οι γονείς που δεν απαιτούν πολλά από το παιδί αλλά ανταποκρίνονται στις δικές του απαιτήσεις ακολουθούν ένα *επιτρεπτικό/ενδοτικό πρότυπο*. Οι γονείς που ούτε απαιτούν τίποτα από τα παιδιά αλλά ούτε και αποδέχονται απαιτήσεις από τα παιδιά έχουν ένα *αδιάφορο πρότυπο* διαπαιδαγώγησης, ένα *ύφος παραμέλησης*. Οι γονείς που ισορροπούν τις απαιτήσεις τις δικές τους προς τα παιδιά με τις απαιτήσεις των παιδιών προς αυτούς έχουν ένα *αυθεντικό /αμοιβαίο πρότυπο* διαπαιδαγώγησης.

Στη σημερινή εποχή οι γονείς συχνά ακολουθούν πρότυπα διαπαιδαγώγησης όπου αναπαράγουν στη σχέση τους με τα παιδιά τους αυταρχικές συμπεριφορές των δικών τους γονέων. Άλλοτε προσπαθώντας να αποφύγουν την περιοριστικότητα που βίωσαν οι ίδιοι ως παιδιά και να προσαρμοστούν στις νέες απαιτήσεις της εποχής εφαρμόζουν επιτρεπτικές συμπεριφορές (Christensen, 1983. Ντικ-μεγιερ & ΜακΚέι, 1980). Η παρουσίαση που ακολουθεί στόχο έχει να δείξει την αποτελεσματικότητα των δύο αυτών προτύπων διαπαιδαγώγησης, τα οποία αποτελούν δύο πόλους σε ότι αφορά τις διαδικασίες ελέγχου των παιδιών.

Το αυταρχικό πρότυπο διαπαιδαγώγησης

Ο Baldwin σε μια σειρά από έρευνες στη δεκαετία του '40 (Baldwin, 1948, 1949, 1955) (στις οποίες χρησιμοποίησε συνεντεύξεις αλλά και άμεσες παρατηρήσεις) διέκριναν δύο διαστάσεις στη γονική συμπεριφορά: τη διάσταση *δημοκρατικότητας-αυταρχικότητας* και τη διάσταση *επιτρεπτικότητας-ελέγχου*. Τα παιδιά προσχολικής ηλικίας από αυταρχικούς γονείς είχαν λίγες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις με τους συνομήλικους τους στις οποίες μάλιστα είχαν την τάση να κυριαρχούνται από αυτούς. Έτειναν να είναι υπάκουα, δεν μάλωναν και δεν αντιστέκονταν. Τους έλειπε ο αυθορμητισμός, η στοργή και η περιέργεια.

Η Baumrind (1967, 1977, 1979) περιέγραψε το αυταρχικό ύφος με τα εξής χαρακτηριστικά: απόπειρα ελέγχου με βάση απόλυτα κριτήρια, απόδοση αξίας στην υπακοή, την τάξη και την παράδοση, αποθάρρυνση λεκτικών συναλλαγών ανάμεσα στο παιδί και τον γονέα και ακόμη χαμηλή ενθάρρυνση της ανεξαρτησίας και της ατομικότητας. Σε παιδιά προσχολικής ηλικίας βρέθηκε κοινωνική απόσυρση και έλλειψη χαράς (Baumrind, 1967. Baumrind and Black, 1967 / έρευνες με μικρό δείγμα) και ακόμη χαμηλή έως μέτρια γνωστική ικανότητα, μικρή ανεξαρτησία και μεσαίες επιδόσεις κοινωνικής υπευθυνότητας, ιδιαίτερα στα αγόρια που έτειναν να έχουν και υψηλότερες επιδόσεις θυμού και παραβατικότητας. (Baumrind, 1979 / έρευνες με μεγαλύτερα δείγματα).

Σε έρευνες με παιδιά σχολικής ηλικίας (Baumrind, 1989) βρήκε πως τα κορίτσια οικογενειών του αυταρχικού "πρότυπου" είχαν υψηλή κοινωνική επιβιωτικότητα αλλά όχι υψηλή κοινωνική υπευθυνότητα (είχαν δηλαδή υψηλή επίδοση στην συμπεριφορά που ήταν εκτός της νόρμας του φύλου τους), ενώ τα αγόρια του αυταρχικού οικογενειακού πρότυπου ήταν όμοια με τα αγόρια του επιτρεπτικού πρότυπου και δεν διέφεραν από τα άλλα αγόρια της ηλικίας τους.

Οι έρευνες με εφήβους που χρησιμοποιούν την τυπολογία της Baumrind (Baumrind, 1991a. Dornbusch, Ritter, Herbert Leiderman, Roberts & Fraleigh, 1987. Lamborn, Mounts, Steinberg & Dornbusch, 1991) βρήκαν, πως οι έφηβοι που έχουν γονείς αυταρχικούς έχουν επιδόσεις καλές σε μετρήσεις που αφορούν υπακοή και συμμόρφωση στα κριτήρια των ενηλίκων, συνήθως καλές σε μετρήσεις που αφορούν την εμπλοκή και την επίδοσή τους στο σχολείο (αν και πιο κάτω από τα παιδιά των αυθεντικών γονέων) αλλά αυτό το πετυχαίνουν σε βάρος της αυτοπεποίθησης και της κοινωνικής τους ικανότητας. Οι επιδόσεις αυτές μάλιστα παραμένουν σχετικά σταθερές και μετά την πάροδο ενός χρόνου εκτός από τις επιδόσεις τους σε μετρήσεις εσωτερικευμένων προβλημάτων που έχουν μια έντονη χειροτέρευση (Steinberg, Lamborn, Darling, Mounts & Dornbusch, 1994).

Όσον αφορά τη σχέση αυταρχικού ύφους με την ηθική ανάπτυξη των παιδιών, έχουμε τα εξής ευρήματα: όχι σταθερή σχέση των τεχνικών επιβολής

δύναμης με την αντίσταση στον πειρασμό (Burton, 1976), καμία σχέση ή αρνητική σχέση με μετρήσεις “συνείδησης” (conscience) (ομολογία ενοχής και επίδειξη ενοχής για παραπτώματα) (Hoffman, 1970), θετική σχέση με τις εξωτερικές ηθικές κρίσεις (οι οποίες διακρίνονται από τις εσωτερικές ηθικές κρίσεις) (Hoffman, 1970, 1976. Saltzstein, 1976), καμία ή αρνητικές συσχετίσεις με το επίπεδο θετικής κοινωνικής ανάπτυξης (Moore & Eisenberg, 1984). Όσον αφορά το τελευταίο ζήτημα ο Hoffman (1983) υποστηρίζει ότι η περιστασιακή χρήση τεχνικών επιβολής δύναμης μέσα σε ένα πλαίσιο ζεστασιάς και υποστήριξης που περιλαμβάνει συνήθως τεχνικές πειθαρχίας μη τιμωρητικές δεν είναι προβληματική για την θετική κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού. Αυτή η άποψη ταιριάζει και με τα συμπεράσματα της Baumrind (1989), η οποία δεν βρίσκει μεγάλες διαφορές στις επιδόσεις κοινωνικής υπευθυνότητας των παιδιών που έχουν αυταρχικούς γονείς από τα υπόλοιπα παιδιά.

Όσον αφορά την αυτοεκτίμηση υπάρχουν τα εξής ευρήματα: θετική σχέση του αυταρχικού τύπου ανατροφής με χαμηλή αυτοπεποίθηση των παιδιών (Coopersmith, 1967), θετική σχέση του κατευθυντικού ύφους καθοδήγησης (directive versus suggestive teaching style) με χαμηλή αυτοεκτίμηση (Loeb, Horst & Horton, 1980) και με εξωτερικό σημείο ελέγχου (Loeb, 1975). Ο Loeb ερμηνεύει αυτά τα ευρήματα σαν αποτέλεσμα της αίσθησης που μεταδίδει ο αυταρχικός έλεγχος στα παιδιά ότι δεν είναι άξια εμπιστοσύνης για να αναλάβουν δραστηριότητες ανεξάρτητα. Η αντίληψη αυτή είναι σύμφωνη με την αντίληψη για τα αποτελέσματα της τιμωρητικής πειθαρχίας (Ντινκμεγιερ & ΜακΚέϊ, 1980).

Όσον αφορά την επιθετικότητα υπάρχει μια τάση των συγχρονικών ερευνών να δείχνει την τιμωρητική ανατροφή να συνδέεται με εκδήλωση επιθετικότητας στα παιδιά πάνω από το μέσο όρο. Η αντικοινωνική συμπεριφορά των παιδιών είναι ένα χαρακτηριστικό με μεγάλη σταθερότητα (Huesmann, Eron, Lefkowitz & Wadler, 1984. Olweus, 1979) σταθερότητα που εκτείνεται σε μεγάλο χρονικό διάστημα από την πρώιμη παιδική ηλικία (Lerner, Hertzog, Hooker, Hassibi & Thomas, 1988) μέχρι την ενήλικη ζωή (Robins, 1978. Eron, Huesman & Zelli, 1991). Η θετική σύνδεση τιμωρητικής ανατροφής και επιθετικότητας αφορά όλη την κλίμακα των ηλικιών και σε ποικιλία δειγμάτων, αν και το μέγεθος της προαναφερθείσας σχέσης ποικίλει σε μεγάλο βαθμό ανάλογα με το δείγμα, τις μεθόδους μέτρησης και το πλαίσιο στο οποίο έγιναν οι μετρήσεις (Eron, Huesmann & Zelli, 1991. MacCobby & Martin, 1983. Olweus, 1980. Patterson, 1982). Σπάνιες είναι οι περιπτώσεις όπου δεν εντοπίζεται μια τέτοια σχέση (Hart, De Wolt & Burts, 1992). Η θετική αυτή σχέση μάλιστα είναι ιδιαίτερα έντονη όταν η τιμωρητική δράση των γονέων είναι ιδιαίτερα έντονη (Andrew, 1981), όπως στην περίπτωση των γονέων που κακοποιούν τα παιδιά τους (George & Main, 1979. Reid, Taplin & Lorber, 1981). Η σκληρή τιμωρητική πειθαρχία μάλιστα προβλέ-

πει την παιδική επιθετικότητα στο σχολείο, ανεξάρτητα από την ιδιοσυγκρασία, το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο και τις ενδοσυζυγικές συγκρούσεις στην οικογένεια (Weis, Dodge, Bates & Pettit, 1992).

Παρόμοια είναι και τα ευρήματα των ερευνών που μελετούν την αποτελεσματικότητα της τιμωρίας που επιβάλλεται ειδικά ενάντια στις εκδηλώσεις επιθετικής συμπεριφοράς από τα παιδιά: θετική είναι η σχέση μεταξύ τέτοιων πρακτικών και της επιθετικότητας (MacCobby & Martin, 1983) .

Παρόλα αυτά οι θετικές συσχετίσεις μεταξύ της πειθαρχίας επιβολής δύναμης και της επιθετικότητας δεν σημαίνουν απαραίτητα ότι η πρώτη αποτελεί αιτία της δεύτερης. Για την ακρίβεια διαχρονικές έρευνες μικρής διάρκειας (Johannesson, 1974. Sears, 1961) έδειξαν ότι μόνη η πρώιμη γονική τιμωρητικότητα έχει ανύπαρκτες ή ασθενείς συσχετίσεις με τη μετέπειτα επιθετική συμπεριφορά των παιδιών. Μια διαχρονική έρευνα μεγάλης διάρκειας (Lefkowitz, Eron & Wadler, 1977) (παρακολούθηση παιδιών της τρίτης τάξης μετά από 10 χρόνια) έδειξε ότι δεν υπάρχει καμία συσχέτιση μεταξύ της πρώιμης γονικής τιμωρητικότητας και της μετέπειτα επιθετικότητας. Οι MacCoby & Martin (1983) καταλήγουν στο ότι:

“εάν η τιμωρία ενεργοποιεί με κάποιο ευθύ τρόπο την επιθετικότητα, τότε φαίνεται πως το αποτέλεσμα της είναι σύντομο και η πιο πιθανή εξήγηση για τις συγχρονικές συσχετίσεις (της με την επιθετικότητα -σ.τ.μ.) είναι ότι αντανακλούν γονικές αντιδράσεις στην παιδική επιθετικότητα” (σελ.42).

Παράδειγμα διαχρονικής μελέτης είναι οι έρευνες των Eron, Huesman & Zelli (1991) και αναφέρονται εδώ για να γίνει σαφές το είδος των ζητημάτων που αντιμετωπίζουν τέτοιου είδους μελέτες. Οι Eron et al βρίσκουν ότι η τιμωρητική πειθαρχία ενάντια στην επιθετικότητα *προβλέπει* την εκδήλωση επιθετικότητας στο παιδί ακόμη και 20 χρόνια μετά. Η επίδραση της γίνεται ακόμη πιο έντονη όταν συνυπάρχει και απόρριψη. Ακόμη καλύτερα όμως και από την τιμωρία και από την απόρριψη *προβλέπει* την μετέπειτα επιθετικότητα του παιδιού η πρώιμη επιθετικότητά του. Για την ακρίβεια η πρώιμη επιθετικότητα εξακολουθεί να *προβλέπει* την μετέπειτα επιθετικότητα ακόμη και όταν στατιστικά εξαλειφθεί η επίδραση της τιμωρητικής πειθαρχίας και της απόρριψης. Το συμπέρασμα των Eron, Huesman & Zelli (1991) είναι ότι “οι γονικές συμπεριφορές φαίνεται να είναι λειτουργία των διαφορών στην επιθετικότητα των παιδιών παρά η αιτία της επιθετικότητας αυτής” (σελ.185)..

Η δουλειά του Patterson και των συνεργατών του (Patterson, 1980, 1982) είναι διαφωτιστική σε σχέση με το παραπάνω ζήτημα. Στις έρευνες του με μικροανάλυση επιθετικών επεισοδίων παρατήρησε πως τα επιθετικά παιδιά δεν λαμβάνουν μετά την εκδήλωση μιας επιθετικής τους ενέργειας μεγαλύτερες αναλογίες θετικής ενίσχυσης από ότι τα συνηθισμένα παιδιά (δεν επιτυγχάνουν

δηλαδή μεγαλύτερο ποσοστό επιθυμητών αποτελεσμάτων όταν ξεκινούν μια αντιδραστική συμπεριφορά, ούτε όταν αντεπιτίθενται αποτρέπον καλύτερα την επίθεση κάποιου άλλου προσώπου). Επίσης είναι ελάχιστα περισσότερο πιθανό να δεχτούν μεγαλύτερη αναλογία αντεπίθεσης (-τιμωρίας).

Αυτό που συμβαίνει είναι ότι η τιμωρία απλά είναι πιο αναποτελεσματική για τα παιδιά αυτά. Ενώ η δυναμική απάντηση του γονέα των συνηθισμένων παιδιών έχει σαν αποτέλεσμα το σταμάτημα της αρνητικής συμπεριφοράς, η ανάλογη συμπεριφορά του γονέα των επιθετικών παιδιών ανοίγει έναν τεράστιο κύκλο επιθέσεων και αντεπιθέσεων.

Είναι πιθανή μία γενετική ερμηνεία αυτού του ευρήματος, ότι δηλαδή οφείλεται σε κάποια διαφορά ιδιοσυγκρασίας (temperament) των επιθετικών παιδιών σε σχέση με τα άλλα, η οποία αλληλεπιδρά με τις γονικές συμπεριφορές. Όμως εξίσου πιθανές είναι και οι ερμηνείες που μπορούν να προκύψουν από την αντλεριανή θεωρία (Ansbacher & Ansbacher, 1956) και την ορθολογιστική-συναισθηματική θεωρία (Ellis, 1991): τα παιδιά δεν είναι παθητικοί δέκτες των ερεθισμάτων των ενηλίκων αλλά κάνουν ερμηνείες και επιλογές στις οποίες εμπλέκονται παράλογες ιδέες και θέτουν στόχους με βάση τους οποίους καθορίζουν τις συμπεριφορές τους. Οι γονείς με τη συμπεριφορά τους ενισχύουν όχι απλά τις συμπεριφορές των παιδιών τους αλλά κυρίως τις παράλογες ιδέες τους και τους λανθασμένους σκοπούς τους, που στην περίπτωση των επιθετικών παιδιών είναι είτε η επίδειξη δύναμης, είτε η εκδίκηση, είτε ένας συνδυασμός των δύο.

Τα παιδιά πράγματι αντιδρούν διαφορετικά απέναντι στις ενέργειες επιβολής δύναμης των γονέων τους. Οι Eron, Wadler & Lefkowitz (1971) βρΐσκουν ότι οι θετικές συσχετίσεις μεταξύ γονικής τιμωρίας και επιθετικότητας τροποποιούνται ανάλογα με τον τύπο των παιδιών: η τιμωρία συσχετίζεται θετικά με την επιθετικότητα των επιθετικών παιδιών και αρνητικά με την επιθετικότητα των μη επιθετικών παιδιών.

Όμως στην πρωταρχική επιλογή παράλογων ιδεών και αρνητικών σκοπών από τα επιθετικά παιδιά πιθανά συμβάλλουν και παράγοντες που έχουν να κάνουν και με τους γονείς. Τα πρότυπα που υπάρχουν στην οικογένεια μπορεί να είναι ένας παράγοντας (Bandura, 1965, 1977): μια από τις παρατηρήσεις του Paterson για τις οικογένειες των επιθετικών παιδιών είναι ότι τα άλλα μέλη της οικογένειας (ιδιαίτερα τα αδέρφια) εφαρμόζουν επιθετικές συμπεριφορές με μεγαλύτερη συχνότητα από την συνηθισμένη. Όμως σε μια οικογένεια όπου οι καυγάδες συνηθίζονται, το επιθετικό παιδί δεν χρειάζεται να παρατηρήσει τους άλλους για να μάθει ότι η επιθετικότητα έχει αξία: μπορεί απλά να έχει διδαχτεί μέσα από την εμπειρία του στην οικογένεια ότι δεν μπορεί να πετύχει σχεδόν τίποτα χωρίς να μαλώσει και αυτό γιατί υπάρχουν πολλές απαγορεύσεις οι οποίες συχνά δεν τηρούνται. Το παιδί από την άλλη σε μια μη επιθετι-

κή οικογένεια μαθαίνει ότι υπάρχουν πολλά πράγματα που μπορεί να πετύχει χωρίς να είναι απαραίτητη η επιθετικότητα. Έτσι την χρησιμοποιεί σε σπάνιες μόνο περιπτώσεις ενώ το επιθετικό παιδί στις περισσότερες. Με δυο κουβέντες η αντιδραστική συμπεριφορά του επιθετικού παιδιού *αναλογικά* (όπως σωστά παρατηρεί ο Patterson) έχει την ίδια αποτελεσματικότητα με αυτή των συνηθισμένων παιδιών αλλά *απόλυτα* έχει πολύ μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα και αυτό έχει σημασία.

Η πειθαρχία επιβολής δύναμης είναι λοιπόν *ένας* από τους πιθανούς παράγοντες που οδηγούν τα παιδιά σε πρώιμη επιθετικότητα. Το παιδί από τη στιγμή που θα *επιλέξει* σαν κατάλληλη αντίδραση αυτή τη συμπεριφορά δεν ενισχύεται σε αυτήν μόνο από τις αυταρχικές αντιδράσεις των γονέων αλλά και από άλλους παράγοντες (π.χ. την ανεκτικότητα των γονέων: βλ. παρακάτω). Έτσι διατηρείται η αντιδραστική συμπεριφορά των παιδιών παρόλο που η αρχική συμπεριφορά των γονέων μπορεί να έχει αλλάξει.

Σε γενικές γραμμές πάντως οι σύγχρονοι ερευνητές δέχονται ότι η αναποτελεσματική γονική πειθαρχία και η παιδική αντικοινωνική συμπεριφορά διατηρούν αμοιβαία η μια την άλλη (Vuchinick, Bank & Patterson, 1992). Εξακολουθεί όμως να υπάρχει έντονη διαφωνία σε σχέση με το ποιος είναι ο εκλυτικός παράγοντας της αντικοινωνικής συμπεριφοράς του παιδιού: ένα ατομικό χαρακτηριστικό, μια προδιάθεση προς την αντικοινωνικότητα (Lerner, Hertzog, Hooker, Hashibi, Thomas, 1988. Lytton, 1990a, 1990b. Olweus, 1980) ή παράγοντες που αφορούν τις συγκεκριμένες καταστάσεις που βιώνονται κάθε φορά στην οικογένεια και πιο συγκεκριμένα η αλληλεπίδραση γονέα-παιδιού (Patterson, 1982. Patterson & Dishion, 1988. Wahler & Dumas, 1986). Οι διαφωνίες αυτές συχνά έχουν ρίζες και σε μεθοδολογικές διαφορές όσον αφορά το πως θα πρέπει να αναπαρασταθεί η συμπεριφορική σταθερότητα στις διαχρονικές έρευνες (Hertzog & Nesselroade, 1987). Πάντως το γεγονός ότι η πολλές φορές εξακριβωμένη σταθερότητα στο χρόνο της αντικοινωνικής συμπεριφοράς ξεκινά από την πολύ μικρή παιδική ηλικία (Eron, Huesman & Zelli, 1991) δείχνει πως όποιος και αν είναι ο κύριος εκλυτικός παράγοντας ξεκινά από πολύ νωρίς. Παρόλα αυτά υπάρχουν δεδομένα που δείχνουν πως μερικά παιδιά ξεκινούν νωρίτερα από άλλα και πως μερικά από αυτά διακόπτουν την εκδήλωση του αντικοινωνικού προτύπου (Moffitt, 1990. Patterson, Capaldi & Bank, 1991). Αυτό το γεγονός σε συνδυασμό με τη μείωση της επιθετικής συμπεριφοράς των παιδιών που επιφέρουν οι αλλαγές στη γονική δράση (Kazdin, 1987) δείχνουν την ιδιαίτερη σημασία του γονικού παράγοντα.

Το ενδιαφέρον όμως στην συζήτηση για την αντικοινωνική παιδική συμπεριφορά είναι ότι συνδέεται με ένα αυταρχικό πρότυπο διαπαιδαγώγησης το οποίο συστηματικά διαφέρει από αυτό που δίνουν οι έρευνες της Baumrind. Συγκεκριμένα το πρότυπο αυτό χαρακτηρίζεται από συμπεριφορά επιβολής δύναμης και

προκλητικότητας (όπως το πρότυπο της Baumrind) αλλά λείπει η σταθερότητα και η συνέπεια στην εφαρμογή των κανόνων.

Ενώ οι προσπάθειες των γονέων για έλεγχο και ειδικότερα για φυσική τιμωρία περιορίζονται όσο το παιδί μεγαλώνει (Kuczynski, Kochanska, Radke-Yarrow, Girmius-Brown, 1987. Smetana, 1984), υπάρχουν και άλλες πιο ήπιες μορφές αυταρχικού ελέγχου που οι γονείς εφαρμόζουν όταν τα παιδιά είναι ακόμη πολύ μικρά.

Η *απόσυρση της αγάπης* είναι μια πρακτική η οποία δεν εντάσσεται άμεσα στο αυταρχικό πρότυπο διαπαιδαγώγησης, έχει όμως ορισμένα χαρακτηριστικά που την κάνουν να μοιάζει πολύ με την τιμωρία. Σε πολύ μικρές ηλικίες (2-3 χρόνων) έχει συνήθως σαν αποτέλεσμα άμεση βραχυπρόθεσμη υπακοή, συνδέεται όμως και με αποφυγή μια αντίδραση που δείχνει έντονη αντίδραση άγχους (Chapman & Zahn-Waxler, 1981), χρησιμοποιείται δε από μητέρες παιδιών δημοτικού που δηλώνουν ότι οι μέθοδοι πειθαρχίας που χρησιμοποιούν είναι αναποτελεσματικές (Coopersmith, 1967). Για αυτούς τους λόγους παραλληλίζεται με την φυσική τιμωρία από τους MacCoby & Martin (1983), που και αυτή πετυχαίνει άμεση υπακοή με κόστος όμως την μακροπρόθεσμη αποτελεσματικότητα και έντονα αρνητικά συναισθήματα στο παιδί.

Η απόσυρση αγάπης συνδέεται με χαμηλή αυτοπεποίθηση στα παιδιά (Coopersmith, 1967). Δεν έχει σταθερές συσχετίσεις με την θετική κοινωνική συμπεριφορά (Hoffman, 1983), κάτι που δείχνει ότι τα αποτελέσματα της διαφέρουν ανάλογα με το πλαίσιο και τη συχνότητα με την οποία εφαρμόζεται. Ανάλογα είναι και τα δεδομένα των ερευνών για τη σχέση της με την ηθική ανάπτυξη γενικότερα., αν και υπάρχει μια ελαφριά τάση για θετική σύνδεσή της με την παιδική ομολογία και αποδοχή ενοχής (Brody & Shaffer, 1982).

Ανακεφαλαιώνοντας οι έρευνες δείχνουν πως το αυταρχικό πρότυπο διαπαιδαγώγησης όταν είναι “αποτελεσματικό”, όταν δηλαδή πετυχαίνει την υπακοή των παιδιών (πρότυπο της Baumrind) φαίνεται να έχει την εξής πορεία συσχέτισης με την παιδική συμπεριφορά. Στην προσχολική ηλικία συνδέεται συνήθως με υπακοή με την οποία όμως συνυπάρχουν έλλειψη ανεξαρτησίας και εσωτερικευμένα προβλήματα μαζί με μέτρια κοινωνική υπευθυνότητα. Οι επιδόσεις των παιδιών κατά την πρώτη σχολική ηλικία βελτιώνονται τόσο στην κοινωνική επιβειβαιωτικότητα όσο και στην κοινωνική υπευθυνότητα και βρίσκονται κοντά στις επιδόσεις των άλλων παιδιών της ηλικίας τους. Κατά την εφηβική ηλικία διατηρούνται οι καλές επιδόσεις σε μετρήσεις που αφορούν συμμόρφωση στα κριτήρια των ενηλίκων αλλά αυτό πετυχαίνεται σε βάρος της αυτοπεποίθησης και της κοινωνικής τους ικανότητας.

Αντίθετα όταν το αυταρχικό πρότυπο διαπαιδαγώγησης δεν είναι “αποτελεσματικό” (πρότυπο ερευνών για την επιθετικότητα), όταν δηλαδή οι γονείς δεν καταφέρνουν παρόλο που είναι τιμωρητικοί να επιδείξουν σταθερότητα και

συνέπεια τότε εμπλέκονται σε κύκλους συγκρούσεων με τα παιδιά τους που αυξάνουν την επιθετικότητά τους.

Αν και λοιπόν οι αυταρχικοί γονείς δεν έχουν πάντα επιθετικά παιδιά, τα επιθετικά παιδιά τείνουν να έχουν αυταρχικούς γονείς.

Ακόμη η πειθαρχία επιβολής δύναμης συνδέεται με χαμηλή αυτοπεποίθηση και εξωτερική εστία ελέγχου στα παιδιά. Όσον αφορά την ηθική τους ανάπτυξη, αν και αντιστέκονται στους πειρασμούς εξίσου καλά με τα άλλα παιδιά, δείχνουν συχνά μικρότερο βαθμό “συνειδήσης” και τείνουν προς εξωτερικούς ηθικούς προσανατολισμούς. Επίσης δεν έχουν διαπιστωθεί σταθερές συσχετίσεις με την θετική κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών (οι οποίες όταν υπάρχουν είναι αρνητικές).

Η απόσυρση αγάπης είναι μία πρακτική που φαίνεται να προσιδιάζει στα αποτελέσματά της με τη φυσική τιμωρία: συσχετίζεται με αναποτελεσματικότητα στη μακροπρόθεσμη πειθαρχία, αποφυγή και χαμηλή αυτοπεποίθηση. Δεν έχει σταθερές συσχετίσεις με την θετική κοινωνική συμπεριφορά.

Το ενδοτικό- επιτρεπτικό πρότυπο διαπαιδαγώγησης

Η Baumrind (1967, 1971) περιγράφει τα εξής χαρακτηριστικά για αυτό το ύφος: ανεκτική στάση προς τις παρορμήσεις του παιδιού (συμπεριλαμβανομένων και της σεξουαλικότητας και της επιθετικότητας), περιορισμένη χρήση τιμωρίας, ελέγχου και περιορισμών και λίγες απαιτήσεις για ώριμη συμπεριφορά. Στις πρώτες έρευνές της η κατηγορία αυτή δεν διαχωρίζεται από την κατηγορία των παραμελητικών γονέων και έτσι στο κάπως διευρυμένο δείγμα της έρευνας του 1971 περιλαμβάνονται και γονείς που είναι ψυχροί και αδιάφοροι. Βρήκε πως τα παιδιά προσχολικής ηλικίας είχαν ανώριμη συμπεριφορά (έλλειψη ελέγχου παρορμήσεων και αυτοπεποίθησης) (Baumrind, 1967) και πως είχαν ελλείψεις τόσο στην κοινωνική υπευθυνότητα όσο και στην ανεξαρτησία και τη γνωστική τους ικανότητα (Baumrind, 1971).

Στις επόμενες έρευνες της το ενδοτικό ύφος διαχωρίζεται σαφώς από το παραμελητικό ύφος και έτσι περιλαμβάνει μόνο γονείς που είναι ζεστοί και στοργικοί. Βρήκε πως οι γονείς του επιτρεπτικού πρότυπου είχαν κορίτσια πρώτης σχολικής ηλικίας όχι κοινωνικά επιβεβαιωτικά και μετρίως κοινωνικά υπεύθυνα αλλά αγόρια όμοια με αυτά των αυταρχικών οικογενειών, αγόρια δηλαδή που δεν διέφεραν σημαντικά από τα άλλα αγόρια της ηλικίας τους (Baumrind, 1989).

Οι έρευνες με εφήβους που χρησιμοποιούν την τυπολογία της Baumrind (Baumrind, 1991a. Lamborn, Mounts, Steinberg & Dornbusch, 1991. Steinberg, Lamborn, Dornbusch & Darling, 1992. Steinberg, Lamborn, Darling, Mounts & Dornbusch, 1994.) βρήκαν πως οι έφηβοι που έχουν γονείς ενδοτικούς έχουν

χαμηλές επιδόσεις σε μετρήσεις που αφορούν υπακοή και συμμόρφωση στα κριτήρια των ενηλίκων (προβλήματα συμπεριφοράς, εμπλοκή και επιδόσεις στο σχολείο) αλλά έχουν υψηλές επιδόσεις αυτοπεποίθησης και κοινωνικής ικανότητας.

Οι έρευνες που δεν χρησιμοποιούν την τυπολογία της Baumrind έχουν διαφορετικά αποτελέσματα.

Τα συμπεράσματα του Baldwin (1955) για τη δεύτερη διάσταση που προέκυψε από την παραγοντική ανάλυση των δεδομένων του (επιτρεπτικότητα-έλεγχος) είναι ότι τα παιδιά γονέων περιοριστικών ήταν υπάκουα και μη επιθετικά στο νηπιαγωγείο αλλά με τίμημα την παθητικότητα, την έλλειψη αυτορημητισμού και δημιουργικότητας ιδιαίτερα στις κοινωνικές επαφές. Οι Qardi & Kalleem (1971) και Arolonio (1975) βρίσκουν πως η μη επιτρεπτική ανατροφή συνδέεται με χαμηλή αυτοπεποίθηση στα παιδιά.

Από την άλλη μεριά οι Yarrow, Campell & Burton (1968) βρίσκουν πως η επιτρεπτικότητα για επιθετικότητα συνδέεται με την επιθετικότητα μέσα στην οικογένεια αλλά δεν συνδέεται με την επιθετικότητα έξω από το σπίτι. Ο Olweus (1980) βρήκε πως τα αγόρια για τα οποία οι μητέρες τους περιγράφουν ότι στην νηπιακή ηλικία είχαν πεισματάρικη ιδιοσυγκρασία είχαν την τάση να γίνονται επιθετικά στην έκτη δημοτικού ανεξάρτητα από το τι έκαναν οι μητέρες. Οι μητέρες των παιδιών αυτών πάντως έτειναν να έχουν επιτρεπτικές στάσεις που με τη σειρά της συνέβαλλαν στην αύξηση της επιθετικότητας. Επίσης η πρώιμη μητρική αρνητικότητα προς το παιδί ήταν συνδεδεμένη άμεσα με την επιθετικότητα στην έκτη δημοτικού αλλά σχετιζόταν και με πειθαρχία επιβολής δύναμης που και αυτή με τη σειρά της είχε μια μέτρια συνεισφορά στην εκδήλωση επιθετικότητας. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η πεισματάρικη ιδιοσυγκρασία μπορεί να ειπωθεί σαν μια άλλη μέτρηση της επιθετικότητας (Parke & Slaby, 1983) και το χαρακτηρισμό αλληλεπίδρασης των σχέσεων γονέα-παιδιού φαίνονται αρκετά πιθανοί δυο κύκλοι ανάδρασης της επιθετικότητας: α) επιθετικότητα παιδιού - επιτρεπτικότητα γονέα - επιθετικότητα παιδιού β) αρνητικότητα γονέα - πειθαρχία επιβολής δύναμης - επιθετικότητα παιδιού - αρνητικότητα γονέα

Ο Patterson στις έρευνές του (Patterson, 1980, 1982) έδειξε πως οι γονείς των επιθετικών παιδιών δεν ήταν ανεκτικοί προς την επιθετική συμπεριφορά των παιδιών τους (αλλά ανταπέδιδαν τις επιθέσεις) παρόλα αυτά δεν κατάφεραν να σταματήσουν την αρνητική συμπεριφορά των παιδιών τους (ήταν δηλαδή επιτρεπτικοί εξ αποτελέσματος). Με βάση το σχήμα στο οποίο αναφερθήκαμε προηγουμένως γίνεται κατανοητό πως τόσο η αρχική μη ανεκτικότητα των γονέων, όσο και η τελική επιτρεπτικότητά τους ενισχύει την επιθετική συμπεριφορά αυτών των παιδιών. Γίνεται σαφές λοιπόν ότι η τιμωρητική πειθαρχία που εφαρμόζουν οι γονείς επιθετικών παιδιών χαρακτηρίζεται από έλλειψη συνέπειας. Φτάνουν μάλιστα κάποτε να ενθαρρύνουν την επιθετική συμπεριφορά ιδίως

όταν αφορά τις σχέσεις με τους συνομηλίκους τους και όταν οι ίδιοι παίζουν με τα παιδιά τους (Lobitz & Johnson, 1975. Martin, 1975. Patterson, 1982. Snyder, 1977)

Αν και η επιτρεπτικότητα συχνά αποτελεί ιδεολογική τοποθέτηση των γονέων, υπάρχουν γονείς οι οποίοι, ενώ έχουν αυτή την στάση, δεν καταφέρνουν πάντα να ανεχτούν τις συνεχείς θυμωμένες και έντονες αντιδράσεις των παιδιών τους και περιστασιακά εφαρμόζουν σκληρή τιμωρία (Sears, MacCobby & Levin, 1957).

Η επιτρεπτικότητα λοιπόν (ως έλλειψη ικανότητας των γονέων να εφαρμόσουν σταθερή και συνεπή πειθαρχία) συνδέεται με την αντικοινωνική συμπεριφορά των παιδιών. Μπορεί να ακολουθεί και διαφορετικό κύκλο ανάδρασης με την αντικοινωνική συμπεριφορά από αυτόν που ακολουθεί η πειθαρχία επιβολής δύναμης (βλ. έρευνες που ακολουθούν το πρότυπο της Baumrind. Olweus, 1980), γίνεται σαφές όμως πως η επιτρεπτικότητα δεν συνεπάγεται και μη τιμωρητική πειθαρχία (Olweus, 1980. Patterson, 1982).

Τα αντιφατικά δεδομένα που βρίσκουν οι έρευνες π.χ. της Baumrind και του Baldwin έχουν να κάνουν σε ένα βαθμό με τον τρόπο που ορίζουν τον έλεγχο οι διαφορετικοί ερευνητές. Όπως ειπώθηκε προηγουμένως οι πρώιμες έρευνες σε σχέση με το θέμα όριζαν την επιτρεπτικότητα κυρίως ως έλλειψη περιοριστικότητας ενώ για τις πιο πρόσφατες έρευνες που ακολουθούν το πρότυπο της Baumrind η επιτρεπτικότητα ορίζεται ως έλλειψη απαιτήσεων ωριμότητας, συνεπούς και ξεκάθαρης πειθαρχίας αλλά και επικοινωνίας.

Συμπερασματικά, η επιτρεπτικότητα δεν είναι πάντα αποτελεσματική για την πειθαρχία των παιδιών μέσα στην οικογένεια και συχνά εναλλάσσεται με αυταρχικές γονικές αντιδράσεις. Και όταν είναι αποτελεσματική για την πειθαρχία των παιδιών, τότε συχνά συνοδεύεται από έλλειψη επιβεβαιωτικότητας και κοινωνικής ικανότητας στις σχέσεις με τους συνομηλίκους. Κατά την περίοδο της εφηβείας τα κοινωνικά προβλήματα των παιδιών επιτρεπτικών γονέων φαίνεται να μεταπολιζονται από τις σχέσεις με τους συνομηλίκους προς τις σχέσεις με του ενηλίκους.

Συμπεράσματα

Οι σημερινοί γονείς βρίσκονται σε μια κατάσταση όπου δεν μπορούν εύκολα να βρουν τρόπους για να ξεφύγουν από το δίπολο επιτρεπτικότητα- αυταρχικότητα. Αυτή η αδυναμία των γονέων έχει να κάνει με το γεγονός ότι ζούμε σε μία μεταβατική εποχή όπου εκτιμώνται όλο και περισσότερο οι δημοκρατικές αξίες και η αυτονομία. Παρόλα αυτά οι περισσότεροι γονείς έχουν ανατραφεί μέσα σε ένα αυταρχικό-κολλεκτιβίστικο πλαίσιο και αναζητούν συχνά αναποτελεσματικά νέες μορφές διαπαιδαγώγησης (Christensen, 1983. Γεώργας, 1990.

Κατάκη, 1984. Ντικμεγιερ & ΜακΚέι, 1980).

Η πόλωση εναντίον της αυταρχικότητας αντανakλάται και στις πρώιμες έρευνες που όριζαν με περιορισμένο τρόπο τον γονεϊκό έλεγχο και για αυτό έτειναν να αναδεικνύουν τις επιτρεπτικές γονικές συμπεριφορές ως αποτελεσματικές. Οι πιο πρόσφατες έρευνες όμως καταδεικνύουν ότι και το ενδοτικό πρότυπο διαπαιδαγώγησης οδηγεί συχνά τα παιδιά στα ίδια προβλήματα που οδηγεί το αυταρχικό πρότυπο (προβλήματα στις κοινωνικές σχέσεις και στην αυτοπεποίθηση). Αν και η επιτρεπτικότητα δεν συνδέεται πάντα με δυσκολίες στα παιδιά το ζητούμενο φαίνεται να είναι ο καθορισμός εκείνης της ποσότητας ελέγχου αλλά και εκείνου του τρόπου με τον οποίο ο έλεγχος γίνεται διευκολυντικός για την ψυχολογική ανάπτυξη των παιδιών.

Οι έρευνες που ασχολούνται με τις αποτελεσματικές συμπεριφορές των γονέων δίνουν έμφαση ακριβώς σε αυτό το στοιχείο: πώς δηλαδή μπορεί να επιτευχθεί αποτελεσματικός έλεγχος της συμπεριφοράς των παιδιών χωρίς αυταρχικότητα και μέχρι ποιο σημείο αυτός ο έλεγχος είναι επιθυμητός και αποτελεσματικός. Τα συμπεράσματα και οι δυσκολίες των ερευνών αυτών αποτελούν θέμα για άλλη κριτική επιθεώρηση των σχετικών μελετών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Andrew, J. M. (1981). Delinquency: correlating variables. Journal of Clinical Child Psychology, 10, 136-140.
- Ansbacher, H. L. (1992). Alfred Adler's concept of community feeling and of social interest and the relevance of community feeling for old age. Individual Psychology: The Journal of Adlerian Theory, Research and Practice, 48, 4.
- Apolonio, F. J. (1975). Preadolescents' self-esteem, sharing behavior, and perceptions of parental behavior. Dissertations Abstracts, 35, 3406B.
- Baldwin, A. L. (1948). Socialisation and the parent-child relationship. Child Development, 19, 127-136.
- Baldwin, A. L. (1949). The effect of home environment on nursery school behavior. Child Development, 20, 49-62.
- Baldwin, A. L. (1955). Behavior and development in childhood. New York: The Dreyden Press.
- Bandura, A. (1965). Vicarious processes. A case of no-trial learning. In L. Berkowitz (Ed.), Advances in experimental social psychology (Vol.2 pp. 1-55). San Diego, CA: Academic Press.
- Bandura, A. (1969). Social learning theory of identificatory processes. In : D.A. Goslin (Ed.), Handbook of socialization theory and research. NY : Rand-McNally.
- Bandura, A. (1977). Social learning theory. Englewood Cliffs, NJ:Prentice-Hall.
- Baumrind, D. (1967). Child care practices anteceding 3 patterns of preschool behavior. Genetic Psychology Monographs,75, 43-88.
- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. Developmental Psychology Monograph, 4, (1, Pt. 2).
- Baumrind, D. (1977). Socialization determinants of personality agency. Paper presented at the meeting of the Society for Research in Child Development, New Orleans.
- Baumrind, D. (1979). Sex related socialization effects. Paper presented at the meeting of the Society for Research in Child Development, San Francisco.
- Baumrind, D. (1989). Rearing competent children. In W. Damon (Ed.), Child development today and tomorrow (pp.349-378). San Francisco, CA: Jossey Bass.
- Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. Journal of Early Adolescence, 11, 56-95.
- Baumrind, D., & Black, A. E. (1967). Socialization practices associated with dimensions of competence in preschool boys and girls.

- Child Development, 38, 291-327.
- Bernstein, E., & Peplau, L. A. (1983). The emerging science of relationships. In M. H. Kelley, E. Berscheid, A. Christensen, J. H. Harvey, T. L. Huston, G. Levinger, E. McClintock, L. A. Peplau, & D.R. Peterson (Eds.), Close relationships (pp. 1-19). New York: Freeman.
- Burton, R.V. (1976). Honesty & dishonesty. In: T. Lickna (Ed.), Moral development and behavior. New York: Holt, Rinechart & Winston.
- Chapman, M. & Zahn-Waxler, C. (1981). Young children's compliance and noncompliance to parental discipline in a natural setting. Unpublished manuscript.
- Christensen, O.C. (1983). The rationale for family counseling. In Christensen, O.C. and Schramski T.G. (eds). Adlerian Family Counseling: A manual for Counselor, Educator and Psychotherapist. Minneapolis: Educational Media Corporation.
- Collins, W.A., Maccoby, E., Steinberg, L., Hetherington, E. M. & Bornstein, M. (2000). Contemporary research on parenting: The case for nature and nurture. American Psychologist, 55, 218-232.
- Coopersmith, S. (1967). The antecedents of self-esteem. San Francisco: W. H. Freeman & Co.
- Deci, E. L. (1975). Intrinsic motivation. New York: Plenum Press.
- Dornbusch, S. M., Ritter, P. L., Herbert Leiderman, P., Roberts, D. F. & Fraleigh M. J. (1987). The relations of parenting style to adolescent school performance. Child Development, 58, 1244-1257.
- Ellis, A. (1991). Reason and emotion in psychotherapy. New York: Carol Publishing Group.
- Eron, L. D., Walder, L. O., & Lefkowitz, M. M. (1971). Learning of aggression in children. Boston: Little, Brown & Co.
- Eron, L.D., Huesmann, R., & Zelli, A. (1991). The role of parental variables in the learning of aggression. In Pepler, D. J. & Rubin, K. H. (Eds.), The development and treatment of childhood aggression. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- George, C., & Main, M. (1979). Social interactions of abused children: Approach, avoidance and aggression. Child Development, 50, 306-318.
- Γεώργας, Δ. (1990). Οικογενειακές αξίες στη σύγχρονη εποχή. Στο: Α. Καλανζή-Αζίζι & Ν. Παρίτσης (Εκδ.), Οικογένεια ψυχοκοινωνικές-ψυχοθεραπευτικές προσεγγίσεις. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Harris, J. R. (1995). Wher is the child's environment? A group socialization theory of development. Psychological Review, 102, 458-489.
- Harris, J. R. (1998). The nurture assumption: Why the children turn out the way they do? New York: Free Press.

- Hart, G.H., DeWolf, D. M., Wozniak, P., & Burts, D. C. (1992). Maternal and paternal disciplinary styles: Relations with preschoolers' playground behavioral orientations and peer status. Child Development, 63, 879-892.
- Herzog, C., & Nesselroade, J. R. (1987). Beyond autoregressive models: Some implications of the trait-state distinction for the structural modeling of developmental change. Child Development, 58, 93-109.
- Hoffman, M. L. (1970). Moral development. In: P.H. Mussen (Ed.), Carmichael's manual of child psychology. (Vol.2). New York: Wiley.
- Hoffman, M. L. (1983). Affective and cognitive processes in moral internalization. In E. T. Higgins, D. N. Ruble, & W. W. Hartup (Eds.) Social cognition and social development (pp. 236-274). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoffman, M. L. (1994). Discipline and internalization. Developmental Psychology, 30, 1, 26-28.
- Hoffman, M.L. (1976). Empathy, role-taking, guilt & development of altruistic motives. In: T. Lickona (Ed.), Moral development and behavior. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Johannessen, I. (1974). Aggressive behavior among school children to maternal practices in early childhood. In J. deWitt, & W. W. Hartup (Eds.), Determinants and origins of aggressive behavior. The Hague: Mouton.
- Κατάκη, Χ. Δ. (1984). Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας ψυχοκοινωνικές διεργασίες. Αθήνα: Κέδρος.
- Kazdin, A. E. (1987). Treatment of antisocial behavior in children: Current status and future directions. Psychological Bulletin, 102, 187-203.
- Kuczynski, L., Kuchanska, G., Radke-Yarrow, M., & Girmius-Brown, O. (1987). A developmental interpretation of young children's noncompliance. Developmental Psychology, 23, 799-806.
- Lamborn, S. D., Mounts, N. S., Steinberg, L. & Dornbusch S. M. (1991). Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent and neglectful families. Child Development, 62, 1049-1065.
- Lamborn, S. D., Mounts, N. S., Steinberg, L. & Dornbusch S. M. (1991). Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent and neglectful families. Child Development, 62,1049-1065.
- Lerner, J. V., Hertzog, C., Hooker, K. A., Hassibi, M., & Thomas, A. (1988). A longitudinal study of negative emotional states and adjustment from early childhood through adolescence. Child Development, 59, 356-366.
- Lobitz, W. C., & Johnson, J. (1975). Normal versus deviant children: A multi-method comparison. Journal of Abnormal Psychology, 3, 353-374.

- Loeb, R. C., Horst, L., & Horton, P. J. (1980). Family interaction patterns associated with self-esteem in preadolescent boys. Merill-Palmer Quaterly, 26, 203-217.
- Loeb, R.C. (1975). Concomitants of boy's locus of control examined in parent-child interactions. Developmental Psychology, 11, 353-358.
- Lytton, H. (1990a). Child and parent effects in boys' conduct disorder: A reinterpretation. Developmental Psychology, 26, 683-697.
- Lytton, H. (1990b). Child effects-still unwelcome? Response to Dodge and Waliter. Developmental Psychology, 26, 705-709.
- MacCoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In P. H. Mussen (Series Ed.), & E. M. Hetherington (Vol. Ed.), Handbook of child psychology: Socialization, personality and social development (pp. 1-102). New York: Willey.
- MacCoby, E. M. (1992). The role of parents in the socialization of children: an historical overview. Developmental Psychology, 28, 6, 1006-1017.
- Martin, B. (1975). Parent-child relations. In F. Horowitz (Ed.) Review of child development research (pp. 463-540). Chicago: University of Chicago Press.
- Moffit, T. E. (1990). Juvenile delinquency and attention deficit disorder: Boys' developmental trajectories from age 3 to age 15. Child Development, 61, 893-910.
- Moore, B., & Eisenberg, N. (1984). The development of altruism. In G. Whitehurst (Ed.), Annals in child development (Vol.1, pp. 107-174). New York: JSI Press.
- Ντινκμεγιεϑ, Ντ., & ΜακΚέι, Γκ. Ντ. (1980). Σχολείο για γονείς: μαθήματα κι ασκήσεις. Αθήνα: Θυμάρι.
- Olweus, D. (1979). Stability of aggressive reaction patterns in males: A review. Psychological Bulletin, 86, 852-875.
- Olweus, D. (1980). Familial and temperamental determinants of aggressive behavior in adolescent boys: A causal analysis. Developmental Psychology, 16, 644-660.
- Parke, R. D., & Slaby, R. G. (1983). The development of aggression. In P. H. Mussen (Series Ed.), & E. M. Hetherington (Vol. Ed.), Handbook of child psychology: Socialization, personality and social development (pp. 547-641). New York: Willey.
- Patterson, G. R. (1980). Mothers: The unacknowledged victims. Monographs of the Society for Research in Child Development, 45, 5 (Ser. No. 186).
- Patterson, G. R. (1982). Coercive family process. Eugene: Castalia Press.
- Patterson, G. R., Bank, L., & Stoolmiller, M. (1990). The preadolescent's contributions to disrupted family process. In R. Montemayor, G. R. Adams, &

- T. P. Gullota (Eds.), From childhood to adolescence: A transitional period? (pp. 107-133). Newbury Park, CA: Sage.
- Patterson, G. R., Capaldi, D., & Bank, L. (1991). An early starter model for predicting delinquency. In R. A. Hindle, & J. Stevenson-Hinde (Eds.), Relationships within families: Mutual influences (pp.283-310). Oxford, England: Oxford University Press.
- Qadri, A. J., & Kaleem, G. A. (1971). Effect of parental attitudes on personality adjustment and self-esteem of children. Behaviormetric,1, 19-24.
- Reid, J.B., Taplin, P.S. & Lorber, R (1981). A social interactional approach to the treatment of abusive families. In R. B. Stuart (Ed.), Violent behavior: social learning approaches to prediction, management and treatment. New York: Brunnel/Mazel.
- Robins, L. N. (1978). Sturdy childhood predictors of adult antisocial behavior: Replications from longitudinal studies. Psychological Medicine, 8, 611-622.
- Saltzstein, H. D. (1976). Social influence and moral development: A perspective on the role of parents and peers. In T. Lickona (Ed.), Moral development and behavior. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Schaefer, E.S. (1959). A circumplex model for maternal behavior. Journal of Abnormal and Social Psychology, 59, 226-235.
- Sears, R. R. (1961). Relation of early socialization experiences to aggression in middle childhood. Journal of Abnormal and Social Psychology, 63, 466-492.
- Sears, R. R., MacCoby, E. E., & Lewin, H. (1957). Patterns of child rearing. Evanston, Illinois: Row Peterson.
- Smentana, J. G. (1984). Toddlers' social interactions regarding moral and conventional transgressions. Child Development, 55, 1767-1776.
- Snyder, J. J. (1977). Reinforcement analysis of interaction in problem and non-problem families. Journal of Abnormal Psychology, 86, 528-535.
- Steinberg, L., Lamborn, S. D., Darling, N., Mounts, N. S., & Dornbusch, S. (1994). Over-time changes in adjustment and competence among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent and neglectful families. Child Development, 65, 754-770.
- Steinberg, L., Lamborn, S. D., Dornbusch, S. M. & Darling, N. (1992). Impact of parenting practices on adolescent achievement: authoritative parenting, school involvement and encouragement to succeed. Child Development, 63, 1266-1281.
- Steinberg, L., Mounts, N. S., Lamborn, S. D., & Dornsbuch, S. M. (1991). Authoritative parenting and adolescent adjustment across various ecological niches. Journal of Research on Adolescence, 1, 19-36.

- Vuchinick, S., Bank, L. & Patterson, G. R. (1992). Parenting, peers and the stability of antisocial behavior in preadolescent boys. Developmental Psychology, 28, 3, 510-521.
- Wahler, R. G., & Dumas, J. E. (1986). Maintenance factors in coercive mother-child interactions: The compliance and predictability hypotheses. Journal of Applied Behavior Analysis, 19, 13-22.
- Weiss, B. Dodge, K. A., Bates, J. E., & Pettit, G. S. (1992). Some consequences of early harsh discipline: Child aggression and maladaptive social information processing study. Child Development, 63, 1321-1335.
- Yarrow, M.R., Campbell, J.D., & Button, R. (1968). Child rearing, an inquiry into research and methods. San Fransisco: Jossey-Bass.